

Лавриненко О. Л.

ГАРМОНІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті пропонується дослідження проблем на сучасному європейському мовно-культурному просторі. Встановлено, що більшість з цих проблем пов'язана з порушенням рівноваги між трьома головними функціями мови в сучасному суспільстві. Вирішення цієї проблеми можливе шляхом цілеспрямованого впливу на носія мови, який розглядається в дослідженні як мовна особистість.

Ключові слова: мовна особистість, рівень мовної культури, когнітивний компонент, мотиваційний компонент, емоційний компонент, домінуючий компонент, суспільство.

В статье предлагается исследование проблем на современном европейском языково-культурном пространстве. Установлено, что большинство из этих проблем связано с нарушением равновесия между тремя главными функциями языка в современном обществе. Решение этой проблемы возможно путём целенаправленного влияния на носителя языка, который в исследовании рассматривается как языковая личность.

Ключевые слова: языковая личность, уровень языковой культуры, когнитивный компонент, мотивационный компонент, эмоциональный компонент, доминирующий компонент, общество.

In this article is proposed the research of problems on modern European lingual-cultural space. It is defined, that the majority of these problems is connected with lack of balance between three main lingual functions in modern society. The solution of this problem is possible by means of directed influence on the language carrier, which is observed in the research as lingual personality.

Key words: lingual personality, level of lingual culture, cognitive component, motivational component, emotional component, dominating component, society.

В сучасному техногенному та глобально інформатизованому світі молода людина має величезні, не доступні в минулому можливості для різнобічного розвитку своєї особистості та повної реалізації творчого та розумового потенціалу. Всупереч цьому, провідні психологи та педагоги європейського континенту непокояться тенденцією до зни-

ження рівня культури, моралі та деяких видів розумових здібностей у підростаючого покоління. Такого роду тенденції можуть створити реальну загрозу для сучасної людської цивілізації, тому що дефіцит розвитку культурних, моральних та розумових якостей у представників молодого покоління призведе до того, що вони стануть неспроможними не лише продовжити розвиток цивілізації, але й сприйняти, засвоїти та застосовувати вже створені надбання. Важливо, що усі, вище зазначені негативні тенденції беруть свій початок від падіння рівня мовної культури. Тому дослідження причин зниження мовної культури та розроблення нових методів для усунення вище зазначеної негативної тенденції в сучасному суспільстві буде надзвичайно **актуальним**.

Практичне значення даного дослідження полягає у створенні з допомогою здобутків сучасної психолінгвістики нових можливостей для виправлення негативних тенденцій у європейському мовно-культурному просторі.

Мета дослідження полягає у виявленні причин зниження мовної культури у сучасному суспільстві, прогнозуванні можливих негативних наслідків такої тенденції та окресленні шляхів до подолання цієї проблеми.

Об'єктом дослідження слугують особливості когнітивного, мотиваційного та емоційного компонентів мовної особистості, від яких залежить нормальне функціонування мови в сучасному суспільстві.

До завдань дослідження належить огляд проблем, актуальних для європейського лінгво-культурного простору, виявлення причин та наслідків зниження мовної культури у сучасному суспільстві, окреслення нових способів вирішення вище зазначених проблем з допомогою психолінгвістики.

Як відомо, культура будь-якого суспільства надбудовується над його мовою, тому падіння культури завжди починається зі зниження рівня мовної культури. Відомий лінгвіст З. Клеменсевич, зробивши спробу докопатися до причин падіння мовної культури, дійшов висновку, що причина цього бере свій початок у відокремлених соціальних групах та у розповсюдженні порнографічної манери деяких письменників та фільмів, які нівельують почуття пристойності та сорому [1, с. 177]. На думку філолога Н. Саткевич, причини падіння мовної культури слід шукати у новому суспільному устрої, політичній, соціальній та економічній ситуації розвинутих країн. За таких умов надто вільне користування мовами молодим поколінням призвело до "ігнорування її фундаментальних принципів, та виникненню інновацій, що можуть

загрожувати мовній системі» [1, с.184]. Зниженню мовної культури у сучасному суспільстві сприяло те, що на формування мовної та загальної культури підростаючого покоління все менше мають вплив шедеври світової літератури, а їхнє місце починають займати телебачення та Інтернет, в яких інформація часто поширюється на мові, далекій від культурного еталону. Низька мовна культура погіршує перш за все якість міжособистісної взаємодії у комунікативних ситуаціях. Крім того, падіння рівня мовної культури неминуче призводить до падіння загальної культури суспільства, оскільки дані явища мають тісний комплексний зв'язок, про що зазначали різні вчені [1, с.111-114], [2, с.35-40]. Зниження рівня культури у суспільстві призводить до знецінення його моральних, естетичних та когнітивних цінностей, які формувалися протягом століть, а такі явища є ознакою деградації суспільства та передвісником розпаду держави. Згідно з класичною концепцією держави, яку вперше сформулювали Платон та Аристотель, держава є формою угоди між індивідами, яких об'єднує спільна територія проживання, мова, культура та історія, яка гарантує кожному з них певні права, визначає їх обов'язки та примушує діяти у визначених законом межах. При знеціненні моральних цінностей, в суспільстві зростає кількість індивідів, які особисті інтереси ставлять вище суспільних, використовуючи власні здібності та соціальне становище на шкоду суспільству та державі. Якщо кількість таких індивідів досягає критичної межі, держава припиняє своє існування. Тому моральна концепція суспільства, незалежно від її релігійно-культурної специфіки, є цементуючою основою для держави.

Суперечливими є зміни в структурі здібностей у підростаючого покоління. Проблема бере свій початок від того, що за існуючих обставин індивід, який перебуває на стадії активного формування власної особистості, значно частіше присвоює, ніж засвоює здобутки сучасної цивілізації. Підлітки здатні швидко формувати навички маніпулювання різноманітними електронними пристроями, які створюють комфорт повсякденного життя. Однак ситуацію погіршує той факт, що розвиток таких навичок з пригнічує у підростаючого покоління формування інших життєво необхідних знань та вмінь: сучасні школярі та студенти нерідко залучають допомогу калькулятора для проведення навіть найелементарніших арифметичних операцій; глобальне домінування комп'ютерного друку заважає виробленню у молодого покоління необхідних писемних навичок і т.д.

У другій половині 20 століття для вчених-мовознавців стало чітко зрозуміло, що вирішення проблем, пов'язаних з функціонуванням

мови у сучасному суспільстві, неможливе без урахування позамовних явищ, а розгляд мови, як відокремленої замкнутої системи, є тупиковим вектором у світовій лінгвістиці. Тому для вирішення вище описаних проблем вони пропонують збільшення кількості мовних навчальних годин у школі, підвищення кваліфікації вчителів, верифікацію нових програм культури мови у вивченні національних мов, теоретичне і практичне обговорення проблем семантики і фразеології, виділення студентів, які відстають за рівнем володіння мовою, і проведення з ними додаткових, інтенсивних занять, збільшення кількості письмових робіт. Немає підстав сумніватися у доцільності вище перерахованих заходів, однак для свіжого погляду на дану проблему в нагоді може стати наукове дослідження Антона Фурдаля. А. Фурдаль стверджував, що в процесі пошуку первинних причин проблем сучасної лінгвістики слід відштовхуватися від головних функцій мови, які можна виділити три: комунікативну, когнітивну та емоційну. Вчений визначає головні мовні функції наступним чином: "Комунікативна функція мовних знаків полягає у тому, що з їх допомогою члени комунікативного співтовариства передають інформацію один одному. Емоційна функція мови полягає у тому, що адресант з її допомогою має змогу впливати на почуття адресата. А когнітивна функція полягає у тому, що мовні знаки допомагають пізнати навколишню дійсність і слугують для поглиблення знань про неї» [1, с.230]. Далі у своїй роботі мовознавець доводить тезу про те, що немає внутрішньосистемних факторів, які обмежували б яку-небудь з мовних функцій. А те, яка функція домінує, залежить від особливостей комунікативного співтовариства. Антон Фурдаль наводить декілька прикладів ситуацій, коли відставання когнітивної функції від комунікативної та емоційної функцій різко обмежує можливості носіїв цієї мови до пізнання навколишньої дійсності. До мов з радикально послабленою когнітивною функцією дослідник зараховує мову первісних людей, мову народів, що стоять на низькому ступені розвитку цивілізації, а також молодіжний сленг. Виходячи з досліджень мов різних народів, а також мов різних прошарків суспільства в межах однієї нації, А. Фурдаль робить перспективне для сучасного мовознавства твердження, в якому припускає, що для ідеального функціонування мови в межах певного суспільства необхідно досягнути правильний баланс між трьома її головними функціями.

Доведено, що когнітивна функція мови надзвичайно важлива, тому що визначає рівень розвитку цивілізації у суспільстві, в якому функціонує. Нівелювання емоційної функції мови також призводить

до негативних наслідків. Яскравим прикладом мови без емоційного компонента можуть слугувати комп'ютерні мови. Використовуючи будь-яку з комп'ютерних мов, можна дуже стисло і раціонально викласти математично-логічний алгоритм, передати числові дані, однак при цьому абсолютно неможливо створити поетичний або літературний твір. Спілкування на мові, в якій повністю ліквідована емоційна функція, можливе між людиною та електронною системою, або між різними компонентами цієї електронної системи, однак в діалозі між декількома живими носіями мови обійтися без емоційної функції абсолютно неможливо. Третя – комунікативна функція мови є тісно пов'язаною з мотиваційною сферою особистості, якій мова зобов'язана самим своїм існуванням та генезою. Цей факт відзначали багато видатних психологів, таких як: Л.С. Виготський, О.Р. Лурія, О.М. Леонтьев [2], [6], [5]. Тому навести приклад мови або процесу спілкування без комунікативної функції взагалі неможливо. Можливо лише навести приклади, в яких послаблена мотивація учасників спілкування погіршує якість комунікації і перетворює його на неприємний процес. У таких комунікативних ситуаціях учасники схильні використовувати різноманітні комунікативні шаблони та кліше, які створюють ілюзію обміну інформацією між учасниками комунікативного процесу, однак насправді є інформаційним баластом. Таким чином, є підстави стверджувати, що для повноцінного функціонування мови у суспільстві недопустиме пригнічення жодної з її функцій. А збереження правильної пропорції між трьома головними функціями мови є необхідною умовою для формування високого рівня мовної культури у суспільстві. Якщо відійти від теоретичного погляду на проблему, стає очевидним, що співвідношення між різними мовними функціями конкретної мови залежить від психологічних особливостей її носіїв, оскільки жива мова зберігається не у письмовій формі та не у аудіозаписах, а у свідомості своїх носіїв. Носієм мови є мовна особистість. Виходячи з вище зазначеного, можна стверджувати, що одним з головних завдань мовної політики та мовної педагогіки держави повинно стати створення сприятливих умов для гармонійного розвитку мовної особистості. Оцінка співвідношення між різними функціями мови у свідомості української молоді є змістом емпіричної частини дослідження.

Респондентами для емпіричної частини дослідження слугували студенти психологічного факультету ВНУ ім. Лесі Українки в загальній кількості 65 осіб. Як поточну методику для дослідження компонентів мовної особистості було використано авторську анкету “Мовна

особистість студента», яка розроблялася відповідно до концептуальної моделі мовної особистості та показала високий рівень ретестової надійності. Розроблена анкета містить три блоки запитань, кожен з яких спрямований на оцінку сформованості одного з трьох компонентів мовної особистості. Перший блок питань направлений на оцінку когнітивного компонента, другий блок питань дає змогу оцінити ступінь сформованості мотиваційного компонента, третій блок питань направлений на оцінку емоційного компонента мовної особистості. Максимальний рівень сформованості кожного із компонентів може становити 10 балів. Зрозуміло, що з допомогою блоку питань неможливо здійснити комплексний аналіз компонента мовної особистості студента, тому виникає необхідність конкретизації сфери дослідження: питання, направлені на оцінку когнітивного компонента, дають змогу оцінити рівень володіння мовою, багатство мовної картини світу та ступінь гнучкості УПК при функціональному об'єднанні картини світу з мовною картиною світу; питання, направлені на вивчення мотиваційного компонента, відображають ступінь активності мовної особистості в процесі побудови комунікативних ситуацій та входження у сфери спілкування; питання, які стосуються емоційного компонента, відображають рівень керованості емоційної сфери та здатність мовної особистості уникати шкідливого впливу негативних емоцій.

Первинний аналіз даних, отриманих в ході анкетування, показав, що у переважній більшості студентів досліджуваної групи (77%) відзначається функціональне домінування одного із трьох компонентів у структурі мовної особистості. Залежно від виду домінуючого компонента в структурі мовної особистості, досліджувані поділилися на чотири групи: респонденти з домінуванням когнітивного компонента, респонденти з домінуванням мотиваційного компонента, респонденти, в яких виявлено домінування емоційного компонента, а також група досліджуваних з функціональною рівновагою між компонентами мовної особистості. У Таблиці 1 відображено відсотковий розподіл досліджуваних за видами домінуючих компонентів.

Таблиця 1.
Відсотковий розподіл студентів ВНУ ім. Лесі Українки
за виділеними профілями мовної особистості

Всього	Домінування когнітивного компонента	Домінування мотиваційного компонента	Домінування емоційного компонента	Функціональна рівновага між компонентами
100%	11%	30%	36%	23%

Наведені дані засвідчують, що найбільшу частку становлять студенти з домінуванням емоційного компонента мовної особистості. Дещо меншою (30%) є частка тих респондентів, в яких виявлено домінування мотиваційний компонента. Найменше вдалося виділити респондентів з домінуванням когнітивного компонента мовної особистості, частка яких становить лише 11%. До четвертої групи увійшли досліджувані, в структурі мовної особистості яких було виявлено функціональну рівновагу між компонентами мовної особистості.

У Таблиці 2 наведені загальні дані сформованості трьох компонентів мовної особистості у досліджуваній вибірці респондентів.

Таблиця 2.

Ступінь сформованості компонентів мовної особистості

Компоненти мовної особистості	Мінімальне значення (бали)	Максимальне значення (бали)	Середньогрупове значення (бали)	Стандартне відхилення
Когнітивний	2,00	10,00	5,43	1,77
Мотиваційний	3,00	10,00	7,12	1,55
Емоційний	4,00	10,00	7,09	1,52

Як видно з наведеної таблиці, досліджуваним цієї групи, які представляють психологічний факультет, бракує вміння володіти мовою та гнучкості УПК при утворенні знакового зв'язку між картиною світу та різними лінгвістичними системами. Разом з тим досліджувані показали достатній рівень мотивації та помірну активність у процесі побудови комунікативних ситуацій. Дані по емоційному компоненту засвідчили, що переважна кількість представників досліджуваної групи є емоційними людьми, при цьому емоції мають переважно позитивний вплив на їх комунікативну поведінку. У таблиці 3 викладені результати кількісного розподілу досліджуваних за рівнем сформованості кожного з трьох компонентів мовної особистості.

Кількісний розподіл студентів за ступенем сформованості досліджуваних параметрів в компонентах мовної особистості засвідчив, що переважна кількість респондентів показала середні результати. Тому саме середні результати можна вважати такими, що відображають сформованість когнітивного, мотиваційного та емоційного компонентів мовної особистості середньостатистичного студента психологічного факультету.

Таблиця 3.
Відсотковий розподіл респондентів за ступенем сформованості
компонентів мовної особистості

Компоненти мовної особистості	Частка респондентів, які отримали низькі значення за показником	Частка респондентів, які отримали середні значення за показником	Частка респондентів, які отримали високі значення за показником
Когнітивний	15%	72%	13%
Мотиваційний	12%	65%	23%
Емоційний	15%	66%	19%

Проведене дослідження дало достатні підстави для **таких висновків**: для усунення проблем, пов'язаних з порушенням правильного функціонування мови на європейському мовно-культурному просторі, потрібно досягнути функціональну рівновагу між трьома компонентами мовної особистості; частка української молоді, в якій було виявлено правильний баланс між компонентами мовної особистості, становить приблизно 23%, тому сучасне українське суспільство потребує практичних заходів, спрямованих на гармонізацію розвитку мовної особистості у підростаючого покоління.

Розроблення програм з гармонізації розвитку мовної особистості було б **перспективним та корисним** продовженням цього дослідження.

Література:

1. Бугайски М. Язык коммуникации / М. Бугайски. – Харьков: "Гуманитарный центр", 2010. – 544 с.
2. Виготский Л. С. Собрание сочинений в 6 томах / Л. С. Виготский. – Том 2. Вопросы общей психологии. – М.: "Педагогика", 1982. – 453 с.
3. Засекина Л. В. Мовна особистість у сучасному соціальному просторі / Л.В. Засекина // Соціальна психологія. – № 5 (25). – 2007. – С. 82-90.
4. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации / В. В. Красных – М.: Гнозис "Кучково поле", 2001. – 270 с.
5. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения / А. Н. Леонтьев. – М.: "Педагогика". – Том 1. – 1983. – 384 с.
6. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия – М.: Издательство "Московский Университет", 1979. – 163 с.